

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

5-2018
ОКтябрь

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

ФАЛСАФА, СИЁСАТ

Н.ХОЛМИРЗАЕВ

Баркамол инсонни шакллантиришнинг асосий омиллари80

С.ЮЛДАШЕВ, Ҳ.АҲМЕДОВА

Жамиятни илмий бошқаришнинг баъзи масалалари83

Н.ХАКИМОВ, А.АБДУМАЛИКОВ

Ривожланишнинг янги босқичи шароитларида кадрлар тайёрлашни такомиллаштириш86

АДАБИЁТШУНОСЛИК

Қ.ЮЛЧИЕВ

Хроңотоп – лирик композиция асоси (Шамшод Абдуллаев шеърлари мисолида)89

С.ЖУРАЕВА

Лутфий тўртликлари ҳақида баъзи мулоҳазалар92

Э.НАСРУЛЛАЕВ

Алишер Навоий феномени ва жадид адабиёти намояндалари98

Р.ДАМИНОВА

Туркий шеърятда ғазал102

ТИЛШУНОСЛИК

Ш.ИСКАНДАРОВА, А.РАСУЛОВА

Тўсиқсизлик категорияси ва тил мазмуний структураси хусусида106

З.АЛИМОВА

Ўзбек тилига форс-тожик тилларидан ўзлашган *но-* префиксли сўзлар хусусида109

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Ш.ДЖУМАНОВ

Бўлажак ўқитувчининг шахс бўлиб шаклланишида коммуникатив қобилият моҳияти113

Л.ШУКУРОВА, В.УМАРОВА

Ўзбекистон ҳудудида ганчкорлик санъати тарихий ривожланиш босқичларининг илмий асослари117

ИЛМИЙ АХБОРОТ

Х.ЭШЧАНОВ, А.САРИМСАҚОВ, М.БАЛТАЕВА, М.НУРМАТОВА

Полифункционал гемосорбент олиш усули121

Н.ОЛИМОВА, А.МИНОЖИДИНОВ

Қорхонанинг амалий фаоллиги ва самарадорлик кўрсаткичлари ҳамда инновацияларнинг ўзига хос хусусиятлари123

М.АБДУЛЛАЕВА

Ибратнинг жамиятшуносликка қўшган ҳиссаси126

А.КОСИМОВ

Ёзувчи Т.Мурод услубининг ўзига хослиги («Отамдан қолган далалар» романи мисолида)129

М.УСМОНОВА

Тилнинг пайдо бўлиш муаммосига оид қарашлар131

Р.АБДУЛЛАЕВА

Оламнинг лисоний манзараси133

М.А.НАЗРАЛИЕВА, М.О.ОРИПОВА

Ўқиш кўникмасини шакллантиришдаги муҳим ва самарали стратегиялар136

Ш.АБДУЛЛАЕВ

Аҳил қўшничилик муносабатлари тарихий - маданий жараён сифатида140

АДАБИЙ ТАҚВИМ

Жаҳонга танилган олим143

ТАҚРИЗ. БИБЛИОГРАФИЯ

Библиография147

УДК 301.1.(09)(584)(575.1)

АҲИЛ ҚЎШНИЧИЛИК МУНОСАБАТЛАРИ - ТАРИХИЙ-МАДАНИЙ ЖАРАЁН СИФАТИДА**Ш.Абдуллаев****Аннотация**

Мақолада аҳил қўшничилик муносабатларининг тарихий-фалсафий моҳияти ҳақида фикр юритилган. Ҳар бир шахс дунёқарашининг шаклланишида муҳим аҳамиятга эга бўлган тарихий хотира ҳамда уни миллат томонидан тегишли даражада англаниши ва бу жараён ўз навбатида социум, жамият, давлат, қолаверса бутун минтақадаги ижтимоий-сиёсий жараёнларга таъсирини таҳлил қилишга ҳаракат қилинган.

Аннотация

В статье обсуждается историческая и философская сущность концепции добрососедских отношений. А также рассматривается роль исторической памяти как необходимый фактор формирования мировоззрения личности, и одновременно учитывается осознание со стороны наций влияния этого фактора на социально-политический процесс всего региона.

Annotation

The article discusses the historical philosophical essence of the concept of good-neighbour relations. Also, the role of historical memory as a necessary factor in the formation of the worldview of the individual is considered, and at the same time the awareness of the influence of this factor on the impact of the socio-political process of the entire region is taken into account.

Таянч сўз ва иборалар: аҳил қўшничилик, тарихий хотира, Марказий Осиё, миллат, феномен, жамият, уйғунлик.

Ключевые слова и выражения: добрососедство, историческая память, Центральная Азия, нация, феномен, общество, гармония.

Keywords and expressions: good - neighbourness, historical memory, Central Asia, nation, phenomenon, society, harmony.

Марказий Осиё халқлари Шарқ давлатчилиги тарихида ўзларининг теран илдизли давлатчилик анъаналари ва бой маданиятлари билан ўзига хос аҳамиятга эга бўлиб келган. Бунда Шарқ ва Ғарб ўртасидаги кўприк хусусан Буюк Ипак йўлининг чорраҳасида жойлашганлиги нафақат Шарқ билан, балки бутун Евроосиё қитъасининг давлатчилиги, маданияти ва турмуш тарзига ўз таъсирини кўрсатди. Албатта тарихий ривожланиш жараёнларида Марказий Осиё халқларининг ўзлари ҳам ана шундай турлитуман ғоявий-мафкуравий, диний-ахлоқий ва ижтимоий-сиёсий жараёнлар таъсиридан четда қолмади. Агар биз Ўзбекистоннинг деярли 3 минг йиллик давлатчилик тарихига эътибор қилсак, ягона бир миллат номига қўйилган давлат номини учратмаймиз. Худди шундай ҳолатни Марказий Осиёнинг кенг геополитик ҳудудида ҳам кузатиш мумкин. Турли даврлардаги давлатларнинг номлари эса ҳукмрон сулола ёки географик номланишлардан келиб чиққан. Аммо асрлар мобайнида ҳар бир миллат ўзига хос бўлган

дунёқараш, турмуш тарзи ва анъаналарига эга бўла борган. Немис файласуфи Гегель таъкидлаганидек, “ҳар бир давлат қурилиши маълум халқ миллий-маънавий маҳсули, ўзлигини намоён этиш ва маънавий онглилик тараққиётининг пиллапоясидир. Бу, тараққиёт зинани қадам-бақадам босиб, бир меъёрдаги ҳаракатни, вақтдан ўзиб кетмасликни тақозо этади. Вақт ҳамма нарсага қодир. Унда тафаккур, фалсафа... ҳамма нарса мужассам.” [1.469] XXI асрнинг биринчи чорагида Марказий Осиё минтақасида ижтимоий-сиёсий жараёнларда туб сифат ўзгаришлар бошланди. Бу, бевосита Президентимиз Ш.Мирзиёевнинг мамлакат ташқи сиёсатида аҳил қўшничилик стратегияси билан боғлиқ бўлиб, ушбу ташаббус ўзига хос ижтимоий лойиҳа сифатида нафақат мамлакатимиз, минтақа, қолаверса, замон ва дунё эҳтиёжларига мослиги боис халқаро миқёсда ҳам эътироф этилмоқда. Аввало ушбу ташаббуснинг Марказий Осиё минтақасида кўпчилик томонидан яқдил маъқулланишига сабаб, муболағасиз энг муҳими – мазкур стратегиянинг бир неча минг йиллар мобайнида тобора чуқурлашиб

Ш.Абдуллаев – ФарДУ, мустақил тадқиқотчи.

борган тарихий-маданий илдизга эгалиги ва ундан муттасил озуқа олганлигидир. Шу боис қўшни давлатлар ўртасидаги муносабатларга янги қувват бахш этаётган ички импульслардан бири тарихий-маданий илдизлардир, дейиш мумкин. Зеро “аҳил қўшничилик”ка интилиш кўп минг йиллик тарихий кечмишимиз, тарих билан ҳамнафаслигимиз, тарихий халқ эканлигимизнинг бевосита натижасидир. Ҳолбуки тарихи, тарихий тамалтоши бўлмаса, замирида мустақам тарихий тажриба ётмаса, бирор бир жиддий ташаббус реалликка айланмайди, бу – ҳақиқат. Жиддий манбалар, илм аҳлининг хулоса-ю фикрларидан кўриниб турибдики, узоқ ва яқин халқлар билан самимий, ўзаро самарали алоқалар, қандай атама касб этишидан қатъий назар, ушбу гўшада минг-минг йиллар давомида умргузаронлиги ўтган аждодларимизнинг барисига доимий ҳамроҳ бўлган. Тарихий манбаларда, бугунги тарихчи олимларимизнинг асарларида [2] қайд этилишича, минтақамиздаги қўшни элатлар, давлатлар, шаҳарлар ўртасидаги “ўзаро бордикелдичилик”, маърифий, моддий ва маданий айирбошлаш жараёни антик даврдан аввалги, яъни қадимиятга бориб тақалар экан [3. 31-55.]. Милоддан ав. VII-V асрлар даврини қамраб олган, К.Ясперс ибораси билан айтганда, “Ўқ давр”да рўй берган “умумбашарий маънавий инқилоб” палласида бизнинг аждодларимиз ҳам бошқалар билан бир қаторда “якка ёлғизлик”ка таяниб, баҳайбат ҳаёт стихиясига қарши боролмаслигини чуқур англаб етди. Ҳаётни фақат ҳамжиҳат, ҳамкор ва самимийлик орқали асраб қолиш мумкинлигини биринчилардан бўлиб англаб етган экан. Негаки, улкан таҳдидни шундай англаган халқ бошқалар билан ҳамжиҳатликнинг қадрини билади. Ижтимоий онг негизини тарихий онг ташкил этади ва унга тарих асос бўлиб хизмат қилади. Тарихий жараёнлар инсонлар тарихий онгининг ўзгариши ва янгича кўринишга айланишига асос бўлиб хизмат қилади. “Тарихий хотира этник онгининг компоненти бўлгани ҳолда, ижтимоий онгининг бошқа шакллариининг ўрнини босмайди ва, айниқса, уларга зид келмайди, балки улар билан ўзаро муносабатда бўлади”[4.99.], шунингдек “индивид томонидан ҳозирги замоннинг идрок этилиши хусусияти кўп жиҳатдан унинг ўтмишни тушунишига боғлиқ бўлади... Тарихий

хотира халқнинг ижтимоий борлигини ривожлантириш истиқболини, яъни келажакни ҳам муқаррар равишда қамраб олади, зеро келажак — ўтмиш ва бугунги куннинг муайян якуни, уларнинг оқибати ҳамда давомидир” [5.99.].

Инсоният тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, тарихий кечмишлар, босқичлар социумни жонлантириб, унга ҳаёт бахш этиб турган муносабатлардан “ўқ томир” вазифасини ўтайдиганларинигина ғалвирдан ўтказиб, аждоддан авлодга етказар экан. Тарих, макон ва замон оқими, мароми хусусида чуқур ўйлар экан, қомусий олим – табиатшунос В.И.Вернадский, “тирик ва, аксинча, ўлик организмларда макон ва замон ҳамнафаслиги фаолиятига муносабат принципал жиҳатлари билан бир-биридан фарқ қилади”[6.89.], деганда ана шундай эврилишлар занжирини назарда тутган бўлса ажаб эмас. Демак, объект-субъект муносабатларида, социумлар бардавомлигининг замирида “тирик тарихий илдиз”нинг, аждодлар кечмишининг ўрни алоҳида бўлиб, керак пайтда халқнинг, миллатнинг, бугунги авлоднинг ҳақ йўлдан адашмаслигини таъминлар, устувор даражада бунёдкорликка бошлар экан. Хуллас, Ғарб узоқ давом этган зулматга чўмган паллада Шарқнинг бир гўшаси – Марказий Осиё гуллаб-яшнади, халқимизнинг иждодкорлик ва бунёдкорликка бўлган доимо уйғоқ интилиши башарият узра ўз салоҳиятини кўрсатди. Ҳеч бир муболағасиз айтишга асос бор: бугунги ўзбекистонликлар аждодларининг умргузаронлиги кечган тарихий она юртимизда, ўша давр Ғарбу Шарқ интеллектини ҳайратда қолдира олган том маънода шаффоф, истиқболга интилган социомаконга асос солинди. Ҳозирги илмий лексикондан фойдаланиш жоиз бўлса, ўша кезларда ўзбекистонликларнинг аждодлари бошқаларга нисбатан самимийлик, улар билан ҳамнафас ва ҳамкор бўлишлик, ўзаро кўмак ва ёрдам, узоқ ҳамда яқиндаги элатларга инсоний адолатли муносабат, моддий ва интеллектуал айирбошлашнинг моҳияти, йўналиши, турткилари нима ва қандай бўлмоғи зарурлигини дунё олдидан намойиш этишга эришган эди, десак хато қилмаган бўламиз. Ҳозирги халқлар қалбига зўр бериб “бегоналаштириш” уруғи сепилаётган бир паллада Ўзбекистон Президенти Ш.Мирзиёевнинг аҳил қўшничилик ғояси, унинг

бугунги кундаги натижаларида айнан юқоридаги ҳолатни кузатиш мумкинлигини ҳам айтиш ўринлидир. Агарки, биз аждодларимиз тарихий тажрибасига мурожаат қилсак, ўзига етарли мустаҳкам бошқарув тизимига эга, чегарадан ташқаридаги халқлар билан муносабатни маърифий йўлга қўйган миллат нафақат ўз хавфсизлиги, қолаверса, теварак-атрофдаги ижтимоий бирлашмалар кайфиятига ҳам ўз таъсирини ўтказар экан. Фалсафий тил билан ифодалаш жоиз бўлса, уни ҳам субстанциаллик ва ҳам функционаллик борасида социумнинг зарур даражага кўтарилиши белгиси, десак бўлади. Агарки, бугун Ўзбекистон шахдам қадамлар билан халқаро сиёсат майдонига чиқишга эришаётган экан, бунёдкор, ташаббускор, бағрикенг халқ сифатида ўзбекистонликлар минтақа, қитъа ва жаҳонда эътироф этилмоқда, мамлакатимизнинг раҳбарияти фаолиятига ҳавас қилаётган бўлса, барининг заминиди маърифат, саховатпеша, азалий дўстликка интилган тарихимиз ётишига амин

бўляпмиз. Минг йиллар мобайнида йиғилиб, сўнгра улкан кучга айланган ўзбек бағрикенглиги эндиликда, мустақиллик шарофати билан юзага чиқиб, юрт, минтақа ва жаҳонда уйғунлик, тотувлик маданияти томир отишига хизмат қилиши тайин. Марказий Осиё минтақасида содир бўлаётган бугунги жараёнлар аждодларимиз учун армонга айланган жабҳаларни қайта тикламоқда. Минг ва юз йиллар ўтар, лекин макон, минтақа ва она замин қолади. Аждодлар ўтди, бироқ уларнинг орзуси томирларидан жой олган ҳолда абадийликка йўғрилиб авлодларга ўтди, мангуликка йўғрилди. Бир давлат ўрнига иккинчиси, ижтимоийликнинг эскирган усул ва услуби ўрнини бошқа тартибот эгаллади, аммо социум қалби – шуурида тарихийлик барҳам топмади. [7.18] Қалбида аждодлар қолдириб кетган ҳамкорлик, яхши қўни-қўшничилик муносабатларини халқимиз бус-бутун сақлаган экан – бу, бугун ўз қудратини намойиш этишга имкон бермоқда.

Адабиётлар:

1. Гегель. Философия права. -М., 1990.
2. Широнов Т.Ш. Связи Средней Азии и Индийского субконтинента во II тысячелетии до н.э. Индия и Центральная Азия (доисламский период). – Т.2000; Мавлонов.Ў. Марказий Осиёнинг қадимги йўллари. – Т.: “Akademiya”, 2008; Ртвеладзе Э. Цивилизация, государства, культуры Центральной Азии. – Т., 2005 .
3. Мавлонов Ў. Марказий Осиёнинг қадимги йўллари. -Т., 1990..
4. Гулямова Д., Никитченко Г. Историческая память как объект изучения социологии. Общественное мнение. Права человека.- 2001. -№ 4.
5. Симаков К. Концепция реального времени дления В.И.Вернадского. Вопросы философии. –2003. –№4.
6. Сагдуллаев А. Псевдоистория Средней Азии – барьер на пути к интеграции . Бизнес Вестник Востока. 7.09.2006.

(Тақризчи: Т.Абдуллаев - фалсафа фанлари доктори, профессор).